

Dorota GĘBUŚ

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska

Ideal a rzeczywistość – twórczy i typowy nauczyciel w opinii przyszłych pedagogów

An ideal in comparison to reality – a creative and a typical teacher
in future pedagogues' opinion

Streszczenie

Artykuł podejmuje problematykę twórczości w pracy nauczyciela w aspekcie rozwijania zdolności twórczych ucznia. Jest próbą opisu obrazu twórczego nauczyciela oraz obrazu typowego nauczyciela, najczęściej spotykanego w polskich szkołach. Pokazuje jakie cechy i zachowania przyszli pedagodzy przypisują twórczemu nauczycielowi, a jakie wyróżniają u nauczycieli, z którymi mieli dotychczas do czynienia.

W artykule dokonano analizy różnic pomiędzy idealnym modelem a istniejącym faktycznie wzorem nauczyciela pod kątem cech osobowości, sposobu prowadzenia lekcji oraz relacji nauczyciel – uczeń.

Słowa kluczowe: twórczy nauczyciel, uczeń, nauczanie.

Abstract

The article is taking an issue about creativity in teacher's work as a way to develop student's creative abilities. It is an attempt to show the image of creative teacher and the image of typical teacher, who is usually seen at polish schools. It shows what kind of features and behavior match to creative teacher and which of them match to teachers, that they have an opportunity to learn with.

In this article is an analysis about differences between the ideal model of the teacher and the real one at an angle personality features, ways of conducting lessons and a relationship teacher – student.

Keywords: creative teacher, pupil, teaching.

Wstęp

Twórczość rozpatrywana w aspekcie cechy osoby jest zdolnością jednostki do rozwoju, doskonalenia siebie, podejmowania wyzwań i wprowadzania zmian, [...] to zdolność osoby do produkowania wytworów charakteryzujących się koniunkcją dwóch cech: nowości i wartości”¹. Psychologia humanistyczna, niektóre koncepcje psychologii poznawczej i pedagogika twórczości stoją na stanowisku, że każdy człowiek jest istotą twórczą. Twórczość w tym kontekście uznawana jest za taką samą cechę jak inteligencja czy pamięć. Nie każdy ma ją rozwiniętą w takim samym stopniu, ale każdy ją posiada. Każdy jest w stanie stworzyć coś dla niego oraz jego otoczenia, nowego i cennego. Jest to tzw. twórczość codzienna, do której zdolni są wszyscy, w przeciwieństwie do twórczości wybitnej, która charakteryzuje nieliczne jednostki obdarzone specjalnymi zdolnościami, które tworzą powszechnie uznane dzieła o dużej wartości. Twórczość codzienna zapewnia nam możliwość rozwijania się w najróżniejszych dziedzinach życia. Bez niej trudno funkcjonować w sytuacji szybko zachodzących zmian, jakich jesteśmy świadkami. Przytaczając słowa Władysława Tatarkiewicza współczesny człowiek skazany jest na twórczość:

Czy chce, czy nie, aby żyć sprawnie w dzisiejszych czasach musi uzupełniać otrzymywane ze świata bodźce, musi formować swój obraz świata, wrażenia bowiem nie są kompletne i uformowane, wymagają scalenia. Ta twórczość, którą uzupełniamy otrzymywane z zewnątrz dane, jest powszechna i nieunikniona. Rzec można, że człowiek jest skazany na twórczość. Nic bez niej nie mógłby po prostu poznać ani zrobić².

Skoro jest to tak ważna we współczesnym świecie umiejętność, warto ją stymulować i wspierać poprzez planowe i systematyczne oddziaływania wychowawcze. Rozwijanie twórczej postawy wobec życia staje się jednym z najważniejszych wyzwań edukacyjnych, które stawia przed nauczycielem trudne zadanie przygotowania ucznia do aktywnego uczestnictwa w zmieniającej się rzeczywistości, posiadającego zdolności zarówno adaptacyjne, jak i kreacyjne. To od nauczyciela, w dużym stopniu zależy czy uczeń będzie miał przestrzeń do samodzielnego, krytycznego myślenia, stawiania pytań i poszukiwania odpowiedzi, czy raczej odtwarzania przekazanych przez nauczyciela informacji. Tylko twórczy nauczyciel, który prowadzi nieschematyczne i zróżnicowane pod względem metod pracy zajęcia może pobudzać kreatywność ucznia. W tej sytuacji warto zadać pytanie, czy nauczyciel jest twórczy? Warto w tym kontekście poznać doświadczenia uczniów czyli osób, które są bezpośrednimi uczestnikami

¹ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001, s. 19.

² K.J. Szmidt, *Twórczy nauczyciel zdolnego ucznia*, <https://www.ore.edu.pl/materialy-do-pobrania> [dostęp: 13.01.2016].

sytuacji szkolnej, i zapytać czy nauczyciele, z którymi na co dzień wchodzą w relacje są osobami twórczymi?

Założenia badawcze

Celem podjętych przez autorkę badań było dokonanie opisu twórczego nauczyciela widzianego oczami uczniów. W opisie podjętego zagadnienia chodziło o porównanie modelu twórczego nauczyciela, pewnego ideału istniejącego symbolicznie w świadomości ucznia z wzorem twórczego nauczyciela, który odzwierciedla prawidłowość zachowania i działania nauczycieli uczących w szkołach³. Dokonanie analizy na ile wyobrażenia ucznia o idealnym twórczym nauczycielu pokrywają się z wizerunkiem twórczego nauczyciela, z jakim mają do czynienia na co dzień. Grupą badawczą stali się tutaj byli uczniowie, a obecnie studenci kierunku pedagogika. Z jednej strony mają oni bogate doświadczenie edukacyjne – kilkanaście lat spędzonych szkole i kontakty z wieloma nauczycielami, na różnych etapach kształcenia, z drugiej są to osoby, które wybrały studia pedagogiczne i wiążą swoją przyszłość z wykonywaniem zawodu pedagoga, wychowawcy, nauczyciela, czyli pracą z dziećmi i młodzieżą, na których rozwój i aktywność twórczą będą mieli w niedługim czasie wpływ.

W celu weryfikacji wstępnej wiedzy o środowisku przeprowadzono badania pilotażowe wśród 30-osobowej grupy studentów, w rezultacie których nastąpiła modyfikacja założonej koncepcji badań. Wyniki przeprowadzonych badań pilotażowych pokazały, że badaniem niezwykle trudno było opisać twórczego nauczyciela, z jakim mieli do czynienia w swojej praktyce szkolnej. Zdecydowana większość stwierdziła, że nie doświadczyli kontaktu z nauczycielem, który podejmowałby działania twórcze w czasie zajęć szkolnych. Na tej podstawie dokonano modyfikacji celu badań, którym stało się porównanie opinii badanych na modelu twórczego nauczyciela oraz realnie istniejącego wzoru nauczyciela, najczęściej spotykanego w polskich szkołach. Dzięki temu można uchwycić jak bardzo obraz nauczyciela, działającego w rzeczywistości szkolnej różni się od ideału twórczego nauczyciela, funkcjonującego w wyobrażeniach przyszłych pedagogów. Badania przeprowadzono na grupie 110 studentów (zdecydowaną większość stanowiły studentki – 99 osób badanych), których poproszono o swo-

³ Pojęcia model i wzór są tutaj rozumiane zgodnie z definicją przyjętą, przez Antoninę Kłoskowską. Modele to wyobrażenia, przekonania, opinie, poglądy na temat właściwego zachowania, które są konstruowane przez uczestników badanych systemów społecznych. Jest to przedstawienie w jakiegokolwiek postaci symbolicznej (obraz, słowo) ludzkiego zachowania, który może służyć jako przykład lub kryterium oceny indywidualnych działań, w przeciwieństwie do wzoru, odzwierciedlającego prawidłowość, regularność i powtarzalność realnego zachowania jednostek. Por.: A. Kłoskowska, *Wzory i modele w socjologicznych badaniach rodziny*, „Studia Socjologiczne” 1962, nr 2, s. 44–45.

bodne wypowiedzi i opis (cech, zachowań, działań) twórczego nauczyciela oraz nauczyciela, z jakim mieli najczęściej do czynienia w szkole.

Twórczy nauczyciel

Z opisem twórczego nauczyciela możemy się spotkać w wielu publikacjach z zakresu pedagogiki twórczości, prezentujących zasady postępowania nauczyciela, których celem jest wspomaganie i rozwijanie zdolności twórczych ucznia. Najczęściej spotykamy się z dwoma aspektami pracy edukacyjnej nauczyciela, dotyczącymi cech i rodzaju zadań, jakie powinien stawiać uczniom oraz stylem pracy pedagogicznej, tworzącej klimat wychowawczy. Według Krzysztofa J. Szmidta zadania rozwijające zdolności twórcze powinny charakteryzować się: 1) dywergencyjnością – zadania otwarte w postaci dylematów i problemów, skłaniające do wytwarzania wielu pomysłów rozwiązań; 2) różnorodnością i komplementarnością – zadania nastawione na sferę: poznawczą, emocjonalną, behawioralną, czyli na całość myśli, uczuć i działań ucznia; 3) heurystycznością – zadania sprzyjające opanowaniu reguł heurystycznych; 4) autentycznością – zadania rzeczywiste, związane bezpośrednio z codziennym życiem uczniów.

Z kolei styl pracy nauczyciela powinien odnosić się do zasad: 1) facylitacji – usprawnianie i ułatwianie procesu zdobywania wiedzy i opanowywania umiejętności twórczych; 2) ludyczności – praca w otwartej, życzliwej atmosferze nasyconej elementami zabawy, służącymi rozładowaniu napięcia i wzbudzeniu zainteresowania; 3) rozwijania autonomicznej motywacji poznawczej – rozwijanie motywacji wewnętrznej poprzez wzbudzanie ciekawości i zainteresowania, bez ocen i rywalizacji za wszelką cenę; 4) wzmacniania procesu twórczego – wzmacnianie zaangażowania w sam proces tworzenia i podejmowanie aktywności twórczej niż naciskanie na doskonały efekt końcowy; 5) przeciwdziałania przeszkodom – zachęcanie uczniów do pokonywania trudności i barier oraz wspieranie ich w trudnych chwilach; 6) osobistej twórczości nauczyciela – nauczyciel powinien być osobą twórczą, bo to ułatwia rozpoznawanie i wzmacnianie twórczych pomysłów uczniów⁴.

Warto prześledzić, które z powyżej wymienionych aspektów twórczych działań nauczyciela pojawiły się w swobodnych wypowiedziach badanych, definiujących pojęcie twórczy nauczyciel.

Analiza materiału badawczego pozwoliła na wyróżnienie kilku aspektów opisywanego zagadnienia. Pierwszy element, który pojawiał się najczęściej w wypowiedziach badanych dotyczył cech osobowości. Twórczy nauczyciel jest pomysłowy, entuzjastyczny i zaangażowany w pracę, komunikatywny, empa-

⁴ Por.: K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007, s. 270–272 oraz Idem, *Przewodnik metodyczny dla nauczycieli. Porządek i przygoda, lekcje twórczości*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1995 s. 39–50.

tyczny, opanowany, uczciwy i sprawiedliwy. Ma bogatą wyobraźnię, poczucie humoru i dystans do siebie, potrafi być zabawny i rozładować napięcie poprzez dowcipy. Jest też tolerancyjny, otwarty, ambitny i podejmuje nowe wyzwania, cechuje go inwencja twórcza i innowacyjność. Cechy te odnoszą się do zasady osobistej twórczości nauczyciela, co pokazuje jak ważna jest osobowość nauczyciela w procesie dydaktycznym i wychowawczym. Jeśli nauczyciel posiada cechy twórcze, to będzie ciągle poszukiwał i działał tak, żeby zaciekać uczniów. Oto wypowiedzi badanych:

- „Twórczy nauczyciel jest kreatywny, pomysłowy i innowacyjny, poszerza swoją wiedzę i podejmuje wyzwania. To pozwala mu wyjść naprzeciw potrzebom i oczekiwaniom uczniów. Nie trzyma się kurczowo sztywno ustalonych zasad, stosuje różne metody. Zajęcia są prowadzone w sposób ciekawy z wykorzystaniem różnych środków”;
- „Twórczy nauczyciel to taki, który cały czas dąży do samodoskonalenia i poszukuje nowych metod”;
- „[...] ma zdolność do zorganizowania niezaplanowanych działań, które mogą zainspirować uczniów”;
- „Organizuje ciekawe zajęcia, które przykuwają uwagę uczniów. Uczniowie na takich zajęciach się nie nudzą”;
- „Potrafi zaciekać nawet bardzo niechętną grupę. Jego zajęcia są zwykle pełne emocji i wrażeń. Jest miły, sympatyczny, nie da się go nie lubić. Potrafi z mało interesującego tematu zrobić coś takiego, aby każdy uczeń był chętny do działania”.

Widać tutaj elementy pozostałych zasad pracy pedagogicznej, które odnoszą się do wzbudzania zainteresowania oraz inspirowania i wzmacniania zaangażowania uczniów w proces kształcenia, a także motywowania do samodzielnych poszukiwań. Ponadto, pojawiają się także w wypowiedziach badanych czynniki związane ze stosowanymi przez twórczego nauczyciela zadaniami, jakie proponuje uczniom do wykonania. To zadania, które są zróżnicowane, łączą teorię z praktyką, czyli łączą sferę poznawczą ze sferą behawioralną oraz takie, które są zrozumiałe dla ucznia.

Badani w swoich wypowiedziach, definiujących twórczego nauczyciela, zwracają także uwagę na jego życzliwe podejście do ucznia, umiejętność współpracy, empatii, budowania dobrych relacji i akceptowania ucznia. Jest to nieodzownym elementem realizowania zasady facylitacji, dzięki której nauczyciel ułatwia uczniowi zdobywanie wiedzy i umiejętności. Twórczy nauczyciel to taki, który:

- „[...] współpracuje z uczniem, docenia jego osobę”;
- „jest dobrym partnerem”;
- „jest otwarty na pomysły uczniów”;
- „wychodzi naprzeciw uczniom i ich zainteresowaniom”;

— „[...] jest przyjazny w stosunku do uczniów, zachowując jednocześnie dystans – tworzy taką atmosferę, że uczeń wie, że może śmiało przyjść do niego z każdą sprawą, nie tylko dotyczącą danego przedmiotu”.

Na podstawie przytoczonych powyżej wypowiedzi można stwierdzić, że funkcjonujący w świadomości badanych studentów model twórczego nauczyciela jest bardzo zbliżony do norm i zasad postępowanie pedagoga twórczości, jakie opisuje wielu badaczy zajmujących się problematyką rozwijania zdolności twórczych uczniów. Co oznacza, że mają oni wiedzę, a także intuicję na temat idealnego stanu rzeczy, czyli tego jaki powinien być i jak powinien pracować nauczyciel, który potrafi współtworzyć ucznia potrafiącego kreatywnie myśleć i działać.

Typowy nauczyciel

Spróbujmy teraz przyjrzeć się jaka jest rzeczywistość szkolna w opinii badanych. Jakie cechy i zachowania przypisują oni najczęściej spotykanemu, ich zdaniem, nauczycielowi? Jaka jest różnica pomiędzy idealnym modelem a istniejącym faktycznie wzorem nauczyciela? Dokonując analizy materiału badawczego, dotyczącego typowego nauczyciela, posłużono się takimi samymi kryteriami, jak w przypadku opisu nauczyciela twórczego, czyli wyróżniono trzy aspekty: cechy osobowości, sposób organizowania zajęć oraz podejście do ucznia. Zdaniem badanych najczęściej można w szkole spotkać nauczyciela, który jest zamknięty, bierny lub mało aktywny, monotony, wypalony zawodo-wo, a nawet nudny. Brak mu własnej inicjatywy, pasji, myśli przede wszystkim schematami i procedurami. Jest surowy, rygorystyczny, niesprawiedliwy i szybko wpada w złość. Pomimo większości negatywnych opinii na temat cech nauczyciela około 1 na 10 osób badanych zauważa, że w szkole spotykamy też nauczycieli ambitnych, zaradnych, pewnych siebie, zaangażowanych w swoją pracę, kompetentnych, wymagających, pomocnych, tolerancyjnych i odpowiedzialnych, z którymi uczeń może porozmawiać i uzyskać wsparcie. Z tego opisu wyłania się dość ponury obraz nauczyciela, który raczej nie inspiruje uczniów do aktywności, nie jest dla nich przykładem, na którym mogliby się wzorować. Przychodzi do pracy i wypełnia narzucony program, działa rutynowo, stereotypowo, bez chęci wprowadzania zmian. Dobrze obrazuje to jedna z wypowiedzi badanych: „W szkole najczęściej można spotkać przeciętnych nauczycieli, czyli takich którzy wykonują swoje zadanie, ale jakoś specjalnie się nie angażują, ani nie starają. Przekazują wiedzę, ale jakoś specjalnie nie zastanawiają się czy uczeń ją wchłonał. W szkołach jest coraz mniej nauczycieli z tzw. «powołaniem». Osoby te traktują «profesję nauczycielską» jak każdy inny zawód”. Można powiedzieć, że brakuje im zamiłowania i entuzjazmu, którym mogliby zarazić uczniów.

Według badanych nauczyciele najczęściej przekazują uczniom wyłącznie wiedzę skupiając się na teorii, prezentowaniu suchych faktów, a bardzo rzadko na praktyce i działaniu. Widać tutaj brak zadań nakierowanych na sferę emocjonalną i behawioralną ucznia.

„Co się dzieje, kiedy nauczyciel zasypuje uczniów własnymi myślami (bez względu na to, jak bardzo są one wnikliwe i usystematyzowane) albo kiedy uczniom zbyt często tylko się coś demonstruje lub stosuje wyjaśnienia typu «pokażę ci». Zasypywanie uczniów faktami, koncepcjami i mistrzowskimi pokazami w rzeczywistości przeszkadza w uczeniu się. [...] Nauczyciel nie wykona za ucznia pracy umysłowej polegającej na połączeniu tego co widzi i słyszy, w spójną całość. Bez dyskusji, zadawania pytań, wykonywania samodzielnej pracy, a nawet bez wyjaśniania zagadnienia osobie siedzącej obok, nie może być mowy o prawdziwej nauce. [...] Przy pasywnych metodach uczenia się człowiek zdobywający wiedzę podchodzi do problemu bez zaciekawienia, nie ma wątpliwości i nie jest zainteresowany wynikiem końcowym (chyba, że mowa o ocenie końcowej)”⁵.

Dlatego zajęcia oparte na słownym przekazie w niewielkim stopniu angażują intelektualnie ucznia i w konsekwencji są nieefektywne. Motywacją do nauki jest strach przed złą oceną, a nie zainteresowanie tematem. W opinii badanych w szkole dominuje dyktat szablonowego, przewidywalnego prowadzenia zajęć. Nawet jeśli pojawiały się wypowiedzi o tym, że nauczyciel posiada szeroką wiedzę o swoim przedmiocie, to jest ona przekazywana zazwyczaj w ten sam monotony sposób, bo nauczyciel nie ma pomysłu na ich ciekawe zaprezentowanie. Brak mu kompetencji dydaktycznych, jego wiedza nie przekłada się na umiejętność zrozumiałego przekazania jej uczniom. Oto kilka wypowiedzi pokazujących sposób organizowania zajęć przez nauczyciela:

- „Często nie podejmuje lub nie ma możliwości podejmowania innowacyjnych przedsięwzięć. Zależy mu głównie na realizacji treści programowych i ocenianiu przez co umyka mu wiele istotnych rzeczy. Ważne jest wyuczenie się na pamięć materiału”;
- „[...] stosuje tylko tradycyjne metody nauczania, przestrzega wszystkich wytycznych, czyta z książek, dyktuje suche treści, przystosowane do «klucza odpowiedzi»”;
- „Szttywno trzyma się programu, zajęcia są nudne, uczniowie rzadko kiedy mają możliwość wypowiedzenia swojego zdania, nie współpracuje z uczniem, tworzy złą atmosferę na lekcjach”;
- „Uważa, że jego przedmiot jest najważniejszy, nieczęsto interesują go propozycje uczniów i nieczęsto przystaje na ich propozycje. Trzyma się szablonów np. prace domowe, odpytywanie, które można zastąpić w inny sposób, egzekwując wiedzę uczniów”.

⁵ M. Silberman, *Uczymy się nauczać*, przekł. J. Rybicki, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 19.

Niektórzy badani studenci w swoich wypowiedziach próbowali znajdować źródła takiego stanu rzeczy. Uważali oni, że schematyczne działanie nauczyciela może wynikać z systemu organizacyjnego szkoły, w który nauczyciel zostaje wtłoczony i niejako musi się mu podporządkować: „Jeśli nawet chciałby być kreatywny, ogranicza go w tym system”. To jednak nie usprawiedliwia podejścia, jakie prezentuje nauczyciel w stosunku do ucznia. Często w wypowiedziach badanych pojawił się element wywyższania się nauczyciela. Jest on stroną dominującą, która nie dba o dobre relacje z uczniem.

- „[...] charakteryzuje się brakiem kontaktu z uczniami”;
- „Jest to nauczyciel rygorystyczny, mający chłodne podejście do ucznia. Nie dbający o dobre kontakty z uczniami”;
- „Błędna komunikacja interpersonalna, brak podmiotowego podejścia do wychowanka i respektowania atrybutów osoby ludzkiej. Najważniejszy jest nauczyciel”;
- „Brak indywidualnego podejścia. Faworyzowanie jednych i tych samych osób”;
- „Najczęściej spotyka się nauczyciela, który nie potrafi zrozumieć uczniów”.

Analiza wypowiedzi badanych studentów pokazuje, że najczęściej spotykany przez nich w szkole nauczyciel to osoba, która raczej tworzy bariery i przeszkody w rozwoju aktywności twórczej niż ją inspiruje. Uczniowie postrzegają go często, jako osobę podporządkowaną, wypaloną zawodowo, której niewiele się chce. Uczy, bo musi, bo to wynika z jego obowiązków zawodowych, natomiast nie ma w nim pasji i zapału do działania. Trzyma się ściśle programu nauczania i działa według narzuconych schematów, mówiąc „bo tak trzeba”, „bo tak jest w podręczniku”, „bo musisz zdać test”. Realizacja treści kształcenia jest dla niego ważniejsza niż uczeń. Uczeń jest drugorzędnym elementem procesu kształcenia, który ma się nauczyć, ma opanować materiał przekazywany przez nauczyciela i dostosować się do stawianych wymagań.

Podsumowanie

Zaprezentowany powyżej materiał badawczy pokazuje bardzo duży rozdźwięk pomiędzy modelem twórczego nauczyciela a wzorem typowego nauczyciela, jakiego możemy spotkać w szkole. Oczywiście, trzeba wziąć pod uwagę, że wnioski te zostały wysunięte na podstawie opinii uczniów, czyli subiektywnych ocen i sądów. Niemniej warto zwrócić uwagę na rozbieżność pomiędzy tym jak powinno być a tym jak jest i chociaż zastanowić się nad tym, co można zrobić, aby nieco zbliżyć się do ideału. To, że nauczyciel powinien być osobą twórczą nikt nie ma wątpliwości. To on odgrywa istotną rolę w kształtowaniu postaw życiowych młodych ludzi, którzy (szczególnie w początkowym etapie kształcenia) kierują się w myśleniu i działaniu regułami wyznaczanymi przez dorosłych ze swojego otoczenia. Jeśli będą się kształcić i wychowywać w śro-

dowisku zewnętrznie sterownym, w którym jest dużo zakazów i nakazów, to w pewnym momencie bodźce te staną się ich wewnętrznymi regulatorami. Jeśli większość nauczycieli, z którymi uczeń zetknie się w szkole, będzie prezentowało postawę odtwórczą, polegającą na pasywności, sztywności myślenia, lęku przed zmianą i podejmowaniem nowych wyzwań, to nie stanie się on osobą twórczą, która jest pomysłowa, niezależna, mająca pasję poszukiwania, potrafiąca samodzielnie myśleć i dążyć do samodoskonalenia. Jeśli chcemy inspirować i stymulować rozwój ucznia, to potrzebujemy nauczyciela, który pozwoli uczniowi uwierzyć, że może zrobić coś, co na chwilę obecną wydaje mu się niemożliwe do zrealizowania, udzieli mu wsparcia w chwilach zwątpienia, doda pewności siebie, pokaże mu co już potrafi i może osiągnąć, jeśli będzie nad tym cały czas pracować. To potrafi zrobić nauczyciel, który sam jest twórcą, a nie odtwórcą. Jest to szczególnie ważne w przypadku kształcenia przyszłych pedagogów. Jak ich wspierać, żeby mogli, chcieli i potrafili wdrażać w życie zawodowe ideał twórczego nauczyciela.

Bibliografia

- Kłóskowska A., *Wzory i modele w socjologicznych badaniach rodziny*, „Studia Socjologiczne” 1962, nr 2.
- Nęcka E., *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.
- Silberman M., *Uczymy się nauczać*, przekł. J. Rybicki, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Szmidt K.J., *Przewodnik metodyczny dla nauczycieli. Porządek i przygoda, lekcje twórczości*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1995.
- Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- Szmidt K.J., *Twórczy nauczyciel zdolnego ucznia*, <https://www.ore.edu.pl/materialy-do-> [dostęp: 13.01.2016].